

ЕТНОНАЦІОНАЛЬНІ ВІДНОСИНИ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

Далюк Н.Я.

методист Рівненського економіко-гуманітарного інституту

В процесі суспільно-політичної і соціально-економічної розбудови нашої держави надзвичайно актуалізується питання виховання підростаючого покоління. Педагогічна думка з тривогою відмічає тенденцію до деморалізації та дегуманізації суспільства, втрати морально-ціннісних ідеалів.

Перебудова українського суспільства на засадах відвертості, демократії, милосердя і поваги висуває на перший план людину, здатну забезпечити подальший прогресивний рух. У Державній національній програмі "Освіта" (Україна ХХІ століття)" накреслено стратегію розвитку освіти на найближчі роки і перспективу, визначено курс на створення життєздатної системи неперервного навчання і виховання, забезпечення можливості постійного духовного самовдосконалення особистості, формування культурного та інтелектуального потенціалу як вищої цінності нації.

Відхід від тоталітарно-ідеологічних догм змусив переосмислити концептуальні засади та мету національної системи виховання. Сьогодні на перший план висувається проблема формування соціально-ціннісних якостей особистості з активною гуманістичною спрямованістю. Саме це можна вважати основним змістом миротворчого виховання молоді. Але форми і методи виховної роботи в навчально-освітніх закладах залежать від багатьох факторів, серед яких: історично-соціальний досвід регіону, історично-педагогічні традиції як елемент соціальної спадкоємності, соціально-політичні та соціально-економічні умови ареалу, демографічні та ін. особливості, відповідність форм і методів виховання суспільно значущій меті та національно-ціннісним гуманістичним ідеям.

Потужними регуляторами розвитку суспільства є сформовані внаслідок стійких етнопсихічних процесів соціальні настанови та стереотипи поведінки. Сучасна наука виділяє три основні моделі ставлення до чужих етносів, а саме: негативна абсолютизація етнокультурних відмінностей із запереченням рівності націй ("вони не такі, як ми, а, отже, гірші"); позитивна абсолютизація єдності етнічних культур з підкресленням рівності прав етносів ("немає ні єлліна, ні іудея"), і, нарешті, розуміння взаємозалежності, взаємододатковості моментів етнокультурної відмінності та єдності народів у загальній історії людства ("ми рівноправні, але ми різні, тому цікаві і потрібні один одному"). Зрозуміло, що саме ця остання позиція і є основою для діалогів етносів. Остання модель ставлення до інших етносів повинна стати підґрунтям для школи, знайти відображення в навчальних програмах і організації навчальних занять.

Педагогіці відомі досить вдалі спроби реалізації третьої моделі етнокультурних стосунків. Основою відповідної практики є розуміння того, що коріння

багатьох негативних явищ зі світу дорослих (також і расових та етнічних забобів, міжнаціональної нетерпимості та дискримінації) бере початок, окрім іншого, в недосконалості програм навчання та виховного процесу. Вона (недосконалисть) виявляється, зокрема, в тому, що традиційні шкільні підручники розраховані на досвід дітей певної культури. Дітям, котрим бракує цього досвіду, важко ідентифікувати себе з героями шкільних підручників (які, як правило, є представниками певного етносу країни), а це спричиняє труднощі в навчанні, формує відчуття відгородженості, невпевненості, а у їхніх однокласників - почуття вищості. Оцінюючи наслідки такого стану речей, ми приходимо до питання розробки системи навчально-виховних занять і заходів для формування у школярів доброзичливого ставлення до ровесників будь-якої національності.

Система виховання є серцевиною системи освіти і розглядається як цілеспрямована, систематична дія на духовний і фізичний розвиток особистості, зумовлена законами розвитку суспільства, людини та об'єктивними і суб'єктивними умовами. В широкому розумінні, система виховання - це сума впливів на психіку людини, спрямованих на підготовку її до побудови власного життя, участі у політичному, соціальному, економічному, духовному житті. Її складовими є як система самовиховання особистості, так і спеціально організований безпосередній і опосередкований вплив сім'ї, закладів освіти, педагогів, інформаційного простору та соціально-економічних умов.

Система виховання зумовлює формування навичок поведінки в сім'ї, під час навчання, на виробництві, в культурно-освітніх центрах, храмах, професійній та політичній діяльності. Зміст виховання визначається пріоритетністю вимог часу, потребами соціально-економічного розвитку і зумовлюється суспільними відносинами, станом науки, технологій, техніки, культури, родинно-сімейними стосунками, традиціями, рівнем системи освіти. Дані аспекти є взаємозалежними, динамічними, тобто: система виховує особистість, особистість - систему. Тому завдання системи виховання полягає в тому, щоб її учасники могли безболісно і повноцінно включатися в складну, а, часто, й суперечливу систему стосунків між людьми, колективами, державами, що залежить від їхнього вміння самотійно, творчо мислити в умовах не завжди безконфліктного людського спілкування, правильно сприймати й оцінювати не тільки самого себе, а й якості та дії інших індивідумів, людські взаємини, давати їм виважені, адекватні та принципові оцінки.

Здійснення виховання підростаючих поколінь у кожного народу завжди відбувається принаймі на двох взаємозалежних основах. З одного боку, це генетично

і історично зумовлено психічним, психофізіологічним та культурологічним складом характеру, темпераменту, волі й практичної діяльності людей як представників конкретного народу. Це яскраво виражається в здатності народу дотримуватись своїх звичаїв, традицій, обрядів, тобто всього того, що зветься національною культурою. З іншого боку, це конкретні соціально-педагогічні умови життя народу, які часто бувають антагоністичними щодо національної етнопедагогіки.

Такі умови часто підривають прагнення народу до самовираження і самозбереження своєї національної неповторності. Соціально-педагогічні умови життя народу тільки тоді виконують свою благодітельную функцію, коли вони забезпечують розвиток національних культур та поступове й добровільне засвоєння культурних систем інших народів, тобто не порушують еволюційного, інтегративного характеру взаємозближення, взаємопроникнення і взаємозбагачення культур інших народів.

Дедалі частіше порушується питання про доцільне розроблення педагогіки толерантності, оскільки сьогодні більшість шкільних колективів становлять сукупність культурного розмаїття і потребують нових педагогічних підходів до змісту освіти, які відображали б знання і розуміння інших народів, їх культур, історії, розуміння спільності і єдності людського співіснування, формування почуття відкритості та поваги до інших, розкривали джерела ворожості, неприязні, відчуження. При цьому важливим є створення товариського клімату в школі, при якому повинні чітко сприйматися учнями "симптоми" нетерпимості: образлива та зневажлива лексика, яка принижує людей іншої культури, негативні стереотипи й узагальнюючі упередження. Педагогіка толерантності має навчати вмінню аналізувати ситуацію, середовище у школі, класі, сім'ї, розвивати здатність до критичного самоаналізу, пропонувати як загальні процедури, так і конкретні заходи і прийоми формування реакції на нетерпимість і визначення шляхів її подолання або нейтралізації.

За змістом державної програми національного виховання в сучасній школі доцільно потурбуватись про те, щоб учні здобули систему фундаментальних знань про свій народ, про все, що пов'язано з малою та великою Батьківщиною. Водночас, необхідно показати учням значущість загальнолюдських цінностей для кожного народу. В будь-якому куточку нашої планети пульсують проблеми війни і миру, добра і зла, любові і ненависті. Тому дуже важливо розумно, без крайнощів впроваджувати національну ідею в навчання та виховання.

В розбудові національної системи виховання дітей та молоді треба виходити з того, що кожен народ - це неповторне і самобутнє явище на землі. Цим пояснюється специфічність багатьох проявів його духовності і змісту матеріального життя. Водночас, неважко помітити, що деякі моменти людського повсякдення мають схильність до ідентичності. Тому завдання системи виховання полягає в тому, щоб її учасники могли безболісно і повноцінно включатися в складну, а часто й суперечливу систему стосунків між людьми, колективами, державами, що залежать від їх вміння самостійно, творчо мислити в умовах не завжди безконфліктного людського спілкування.

Здійснюючи національне виховання, яке ґрунтується на національних цінностях, ми, так чи інакше, спираємося на загальнолюдські цінності. У найпростішому та найзагальнішому вираженні загальнолюдські цінності - це, знову ж таки, ідеали, норми, вироблені людством у процесі свого

цивілізованого поступу. Скажімо, загальнолюдські моральні цінності (справедливість, рівноправність, свобода, милосердя, чуйність, толерантність, доброзичливість, братерство, солідарність, миролюбивість) притаманні не лише цивілізованій спільноті, а й іншим високорозвиненим націям. Інтеграційні процеси змішують, викристалізують загальнолюдські цінності. Нація, прагнучи зберегти самобутньо-специфічне, робить свій внесок у ці процеси і, водночас, засвоює досягнення інших. Отже, загальнолюдські цінності - це національні, збагачені цивілізованими народами, а національні - це загальнолюдські в національному вияві. Отож, важливою є проблема дослідження співвідношення національних і загальнолюдських цінностей у різних засобах і формах виховної роботи з дітьми та учнівською молоддю на різних етапах формування їх особистості.

Та це аж ніяк не означає, що ми маємо «заиклитись» у вузькому колі власних проблем. Зі своєї "української хати" мусимо досягнути розумом і ділом проблеми близьких чи далеких сусідів, розуміти і співпрацювати з ними, а не ворогувати. Наш виховний ідеал займає почесне місце поряд з іншими цивілізованими народами. Це вказує на спільність розвитку української педагогіки з європейською. Адже досягнення одного народу на невеликому європейському просторі швидко ставали надбанням інших народів. Свідченням цього є те, що педагогічні системи Коменського, Песталоцці, Ушинського, Сухомлинського знаходили своїх прихильників і послідовників у всіх народів Європи.

Освітня, попри всі сучасні негаразди і труднощі, мусить бути вірними загальнолюдським принципам, сформульованим нашими попередниками - К.Д.Ушинським, А.С.Макаренком, В.О.Сухомлинським: проповідувати і відстоювати ідеали добра, миру, соціальної справедливості і милосердя. Пошуки взаєморозуміння, вміння йти на поступки і компроміси в ім'я миру і спільної злагоди - це дорога до стійкого миру і національного процвітання.

Важливим концептуальним положенням у реформуванні освіти ХХ - поч. ХХІ ст. є ідея української національної школи як за формою, так і за змістом. В сю систему навчально-виховної роботи слід підпорядкувати цій ідеї. Вона повинна найприроднішим чином розвиватися не тільки в так званих україномовних школах, а й школах з іншими мовами навчання. Звичайним має стати розуміння й урахування національних особливостей контингенту цих шкіл, ні в якому разі не можна допускати проповідування і заохочення ворожнечі на національному ґрунті, протиставлення й возвеличення одних народів чи соціальних груп іншими за будь-якими причинами чи ознаками.

Тільки на таких засадах можливе здійснення справжнього реформування школи, освіти, культури, відродження національної духовності й громадської зрілості українського народу, забезпечення йому належного місця серед народів світу.